

Živorad Kovačević, *Srbija i svet: Između arogancije i poniznosti*, izd.
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2004, 327.

Živorad Kovačević je ličnost bogatog životnog i profesionalnog iskustva. Kao američki postdiplomac magistrirao je političke nauke na Kalifornijskom univerzitetu (1960), zatim je specijalizirao međunarodne odnose na Harvardu, uz profesora i mentora Henrija Kisindžera. Bio je gradonačelnik Beograda (1974-1982), član Savezne vlade SFRJ za ekonomske odnose sa inostranstvom, posebno zadužen za odnose sa SAD (1982-1986), potom prethodni jugoslavenski ambasador u Vašingtonu (1987-1989). S tog mjesta je opozvan zbog neslaganja sa tadašnjom "politikom Beograda", jer "nije mogao, niti hteo da se prilagodi novim tendencijama koje su, ustvari, razbijale jedinstvenu jugoslovensku spoljnu politiku". Jedan je od rijetkih političara koji je već u vremenu produbljivanja krize jugoslavenske države "video dalje i hteo drukčije". Kao diplomata susreo se sa šest američkih predsjednika: od Džona Kenedija do Džordža Buša starijeg. Nakon prijevremenog penzionisanja posvećuje se pisanju i objavljivanju dva rječnika: "Srpsko-engleskih idioma, izraza i izreka" i "Englesko-srpskog frazeološkog rječnika"; aktivno se angažuje u nevladinim organizacijama kojima su antiratna opcija i tolerancija osnov programa. Djeluje u Evropskom pokretu u Srbiji, Forumu za međunarodne odnose i Igmanskoj inicijativi.

Kovačevićeva knjiga, koju čini izbor njegovih tekstova, javnih nastupa i iskaza 1990-2004, objavljena je u okviru afirmirane edicije *Svedočanstva* Helsinškog odbora za ljudska prava. Ona je dokument o stanovištima koje je Kovačević zastupao i sa kojih je djelovao. Posebnu pažnju u ovoj knjizi izazivaju njegova razmatranja američke politike na Balkanu kao i ocjene o mjestu i ulozi Srbije u savremenom svijetu, njenu destruktivnu vezanost za prevaziđene ideološke i geopolitičke paradigme. Reakcija međunarodne zajednice, o kojoj se ipak ne može govoriti u jedini, već u množini, na raspad Jugoslavije i na ratove koji su uslijedili, bila je spora, neodlučna i često nekonzistentna. Jugoslavenska kriza je od početka sagledavana kao evropski problem, iako Evropa, odnosno Evropska zajednica nije bila pripremljena za događaje u Jugoslaviji. Evropa, zabavljena Mاستrihtom i impresionirana ujedinjenjem Njemačke, potcjenila je sukobe na Balkanu i razornu energiju nacionalizma, podržavala jedne protiv drugih i više dolivala ulje na vatru nego što je gasila požar. Razli-

čiti stavovi evropskih zemalja spriječavali su usaglašavanje zajedničke politike prema krizi. Bosna je doista dugo bila "svačija Španija". Plaćena je na ovom dijelu Balkanu visoka cijena za godine neodlučnosti, indiferentnosti glavnih međunarodnih faktora, nedostatka sveevropske koncepcije, kalkuliranja i iracionalnog eksperimentiranja. Tu je, u razrješavanju konflikata i smirivanju napetosti, posebno bila značajna i složena uloga SAD.

Tradicionalna američka podrška socijalističkoj Jugoslaviji zasnivala se na očekivanju da ona može postati model jednog istočnoevropskog sistema, nezavisnog u odnosu na SSSR. "*Sve dok je trajao hladni rat, Jugoslavija je bila zaštićeno i ponekad maženo dijete američke i zapadne diplomatije*" – govorio je Voren Cimerman. On je bio prvi koji je, kao novi američki ambasador u SFRJ, donio važnu poruku koja u Beogradu nikada nije shvaćena, da Jugoslavija više nema ono mjesto koje je imala, ne zato što se ona promijenila, nego što se promijenio svijet. Jugoslavija nije imala više geopolitički značaj kao ravnoteža između NATO i Varšavskog pakta. U Beogradu, pak, nisu primjetili tektonske promjene, niti shvatili da nastaje nova era, da se Berlinski zid nepovratno urušio, nego su snage usmjerili na organiziranje novog kongresa SKJ, na jedinstvo komunista. Kako su se stvari dalje odvijale, mijenjao se i stav zvaničnog Vašingtona. Cimerman će u maju 1992. u jednom povjerljivom izvještaju iz Beograda, sa koga je oznaka tajnosti skinuta u martu 1997, ustvrditi da se razbijanje Jugoslavije nije moglo ostvariti bez masovnog nasilja: "najveći dio kritike na račun američke politike prema Jugoslaviji zasniva se na tvrdnji da smo bili slijepi na pritiske za nezavisnost i da smo zato propustili da uskočimo u voz sa većinom. Mi nismo bili slijepi; samo smo vidjeli da taj voz vodi u "Armagedon". Nacionalizam polarizuje; u Jugoslaviji, nakon kolapsa Markovićevog eksperimenta, nije postojao prostor između Tuđmana i Miloševića, na kome bi Zapad mogao da djeluje. Markovićeva Jugoslavija je naginjala ka demokratiji, Miloševićeva Jugoslavija se udaljavala od nje. Zato su SAD i Evropska zajednica bile jednostavno prisutne destrukciji, umjesto da su doprinosile njenom stvaranju". Za njega je "ubistvo Jugoslavije bio zločin domaćeg nasilja".

Politika SAD prema jugoslavenskoj krizi bila je, imajući pritom u vidu problematični koncept američke posthladnoratovske spoljne politike i vizije rješavanja globalnih problema, mješavina dosljednosti i nedosljednosti, jasnog sagledavanja situacije i pogrešnih procjena, kontinuiteta i zaokreta, principa i pragmatizma, punog angažiranja i pasivnosti. Američka politika bila je u mnogo čemu ambivalentna i imala je krivudav tok – od aktivnog zastupanja očuvanja nezavisnosti, jedinstva i teritorijalne cjelovitosti Jugoslavije na početku krize (šest mjeseci poslije drugih priznala je otcjepljenje republika), pa sve do dezangažiranja, pod strahom da ne bude uvučena u drugi Vijetnam, uspostave distance i prepuštanja inicijative i odluka Evropi u jesen 1991. da se uključi i potraži rješenja. To je bila velika greška sa te-

škim posljedicama, jer se Evropa, nedovoljno politički integrisana, loše pripremljena, nije pokazala spremnom i doraslom da tu tešku krizu u rubnom regionu ozbiljno rješava, stavljajući svoje sopstveno jedinstvo iznad principa i adekvatnog reagiranja. Strategiji iza ograničenih akcija nedostajala je koherentnost. Roj Gatman, američki novinar, dobitnik Pulicerove nagrade za izvještavanje tokom rata u BiH, reći će 2005. godine: “*da je bilo do Evropljana, BiH bi bila zbrisana sa lica zemlje. Oni su bili spremni zatvoriti oči pred nestankom te zemlje, ali su se Amerikanci umiješali*”. Američki pritisak je uvijek bio potrebnii sastojak u odnosima sa tromom, dugim procesima sklonom Evropskom unijom.

Amerikanci su dugo vodili “cik-cak politiku”, ocjenjuje Ž. Kovačević: priznali su BiH, što nije spriječilo niti odložilo izbijanje sukoba, već ga je, po svemu sudeći, samo ubrzalo; minirali su Vens-Ovenov plan, oko koga je bio postignut konsenzus u Evropskoj zajednici; nisu se mnogo uzbudili zbog hrvatske ofanzive na Krajinu, ali kada su hrvatske i bosanske trupe došle na domak Banjaluke, poslali su Ričarda Holbruka da ih zaustavi, jer nisu htjeli da se potpuno promijeni balans snaga. Medlin Olbrajt će navesti da su tri stvari zapravo okončale rat u BiH. Prva je bila gubitak svake mjere kod paljanskog rukovodstva bosanskih Srba. Godinama su igrali, dosta uspješno, na kartu nemoći Zapada, ali nisu znali kada i gdje trebaju stati. Druga stvar je bila uspješna hrvatska ofanziva na Krajinu početkom avgusta 1995. kada je bosanskim Srbima upućena jasna poruka da nisu nepobjedivi, da više ne mogu računati na Miloševićevu pomoć. Treća stvar je bila spremnost predsjednika Klintona da “uzme stvar u svoje ruke”, iskazujući još jednom američku “hipermoć” u međunarodnim odnosima, posebno prema “staroj Evropi”.

Za razliku od unutrašnje politike, u američkoj spoljnoj politici postoji jedan bazični, bipartijski konsenzus. U suštini nema pretjeranih razlika. U toj politici postoje stalno dva ekstrema: jedan je *vilsonijevski*, moralizatorski, vredonosno zasnovan, a drugi se uslovno može nazvati *kisindžerovski*, sa fokusom na *raison d` état*, zasnovan na realpolitici. Amerikanci nastoje da se između njih ne opredjeljuju, već da, ukoliko mogu, sretno kombiniraju oba principa, smatrajući prvi dosta naivnim i ne-realnim, a drugi suviše ciničnim i neproduktivnim, iako ovaj drugi češće preovlađuje. Mada vole da se pozivaju na prvi, sam Dejtonski sporazum 1995. – jedan međunarodni protektorat nad cijelim regionom, izraz je pomirenja ta dva principa.

Sa Dejtonom, koji je bio njihova ideja, Amerika se ponovo vratila balkanskom regionu na velika vrata, ali sada u stilu jedne maksimalno pragmatične politike. Kovačević piše da Amerikanci nemaju evropsku sklonost prema velikim konceptijskim šemama, da svoju politiku grade na postignutim uspjesima. Ništa ne uspjeva kao uspjeh - omiljena je američka uzrečica. U Dejtonskom sporazumu nađena je ona srednja linija između dviju stalno prisutnih determinanti američke spoljne politike moralizma i realpolitike. Danijel Server, direktor Američkog instituta za mir, ustvrdio je

da su SAD tokom posljednje decenije XX stoljeća htjele izbjeći stvaranje “islamske državnice kao rezultata bošnjačko-srpskog i bošnjačko-hrvatskog sukoba. Za SAD bi takva tvorevina bila platforma za iransko teroriziranje Evrope. U to vrijeme ovako nešto izgledalo je kao ozbiljan rizik... Federacija BiH, čije sam stvaranje tokom ratnog perioda i lično podržao, imala je ključnu ulogu u onemogućavanju stvaranja islamske državnice”. Dolazak američkih vojnika i u ovaj dio Balkana je investicija na duži rok. Oni su došli da tu i ostanu.

Nakon Dejtona opet je došlo do još jednog, ali prelomnog zaokreta, u američkoj politici prema Miloševiću, pragmatiku željnom apsolutne moći. Oni mu nikada nisu do kraja vjerovali, pa su smislili “spoljni zid sankcija”. Pošto je njegov režim sve grublje i agresivnije ispoljavao svoje autoritarno lice, u Vašingtonu se došlo do kardinalnijeg zaključka: ne samo da Milošević ne može biti više smatran faktorom mira i stabilnosti u regionu, već obrnuto, on je upravo taj - sada “balkanski kasapin”, koji tu stabilnost direktno ugrožava. Nova promjena američkog kursa značila je konačno otpisivanje Miloševića.

Srpski nacionalizam i populističke tendencije imaju dugu tradiciju i duboke korijene. Projekat “Velike Srbije” bio je, ne samo anahron i naopak, već i nerealan, jer je pretpostavljao premještanje stanovništva i etničko čišćenje velikih razmjera i potpuno preuređenje granica na Balkanu. Svako razuman je morao znati da međunarodna zajednica, bez obzira na sve svoje slabosti, to neće dopustiti. Paradoksalno zvuči, ali možda je upravo iracionalnost čitavog projekta, ustvrđuje Kovačević, doprinijela masovnoj opijenosti srpskog naroda svojim vođom, uz masovne propagandne poruke o antisrpskoj zavjeri i uvjerljivost koju su toj tezi i legitimitetu projekta dala mnoga zvučna imena.

Srbija je od početka krize potcjenjivala međunarodni faktor, prosuđujući da će razlike među velikim silama onemogućiti donošenje jedinstvenih mjera osude i kažnjavanja, te da se izvrđavanjem i odugovlačenjem mogu izbjeći prihvaćene obaveze. Politika Srbije, odnosno Slobodana Milošević prema SAD je pogrešno prosuđivala stavove SAD i loše čitala poruke i česta upozorenja. Milošević je mjesecima 1989. arogantno odbijao da primi Cimermana, ambasadora SAD, jer je bio “besan na njega” što nije prisustvovao mitingu na Gazimestanu. U prvom razgovoru, nakon te “kazne”, Milošević je, poluprijeteći, njemu rekao: “Ako dođe do secesije, Srbija je znatno veća od Slovenije. Tačnije, veći smo od mnogih evropskih zemalja. SAD treba da gledaju tamo gde leže njihovi interesi”. Beograd je u velikoj mjeri u posljednjoj deceniji XX stoljeća potcjenio značaj i snage svjetskog, a naročito američkog javnog mnjenja. Strašne slike su odgovorne za opredjeljivanje ljudi i vlada o agresoru i žrtvi, a ne CNN kojih ih je prenosio. Srpska politika je neadekvatno interpretirala američke motive i interese, neutemeljeno računala sa tradicionalnim ili ideološkim saveznicima i živjela u iluziji da se stvari mogu prethodno faktički svršiti na te-

renu, a onda Amerikancima i Evropi neće preostati ništa drugo nego da se pomire sa novim stanjem stvari i njihovim legaliziranjem. Ta politika, u jednom periodu izazivačka, a u drugom ponizna, bila je u suštini ignorantska, potcjenjivačka i diletantska u odnosu na međunarodni faktor i posebno SAD. Iznudeni i zakašnjeli koraci predstavljaju najgori mogući izbor u politici. Kovačević smatra da se srpska shvatanja o svijetu, o zavjerama i novim svjetskih poretcima, o tradicionalnim prijateljima i neprijateljima, o procesu donošenja odluka u svijetu – vrlo provincijalna. Spoznaje o svijetu su stvarno sporadične i najčešće neutemeljene. Dug je put do samosvjesnog građanina koji ima razvijenu kritičku svijest, koji nije opterećen naslagama prošlosti, problematičnom etnifikacijom politike i traumama poniženog nacionalizma. Vatra isto gori, kazao je Aristotel, u Grčkoj i Persiji, ali se ideje o dobru i zlu razlikuju od mjesta do mjesta. Svijet se mijenja, svi se prilagođavaju novim realnostima, pri čemu glavni motiv nisu ljubav, mržnja, tradicionalno prijateljstvo, duhovno, slavensko ili pravoslavno srodstvo, već uvijek i samo sopstveni interes. Još polovinom XIX stoljeća, lord Palmerston, britanski premijer, u Donjem domu je izrekao diktum koji i danas važi: “*Mi nemamo vječite saveznike i trajne neprijatelje. Naši interesi su jedino vječiti i trajni, i naša je dužnost njih da štitimo*”. Demokratski principi zadržavaju se na Zapadu mahom za unutrašnju upotrebu.

Živorad Kovačević je svojevremeno napisao jedan članak za beogradsku “Politiku” pod nazivom *Tri bukagije na nogama Srbije*. Bukagije su olovne kugle koje nose zatvorenici da ne bi mogli ići brzo. Ta tri okova Srbije, po njemu, su: Hag, Kosovo i odnosi sa Crnom Gorom. Bez te tri bukagije ona bi išla mnogo brže. Srbija mora dobiti sopstveni okvir u kome može preuzeti suvereno odgovornost za evropsku budućnost. Kovačević ustvrđuje da je Jugoslavija nakon svog “klasičnog samoubistva”, završena priča, i da bi kompletan slogan pod kojim će region graditi svoju evropsku budućnost trebao glasiti: stabilnost, mir, demokratija i razvoj. Demokratija i multikulturalizam posjeduju neke zajedničke principe: toleranciju, benevolentnost prema razlikama, otvorenost prema drugom i drugačijem. ■

Safet Bandžović